

Sokratiskt samtal om Saxen

Av Emilia Pardo-Bazán

Vi ska genomföra ett sokratiskt samtal om Saxen. Läs texten, gärna flera gånger, anteckna frågor, utrop och tankar i marginalen inför samtalet.

FAKTARUTA

Grevinnan Emilia Pardo-Bazán (La Coruña 1851-Madrid 1921) var spansk professor i litteraturhistoria, samt författare och poet. Hon betraktas som en försiktig realist och är särskild uppskattad för sina friska och levande folklivsskildringar. Här läser vi en av hennes noveller, en konstform som hon ansåg vara den mest mångsidiga och friaste litterära genren.

Spanska noveller har en lång och rik tradition. De korta berättelserna kom ursprungligen från Persien och blev en del av spansk kultur i och med den islamiska erövringen av Spanien, eller Al-Andalus som är det arabiska namnet på den iberiska halvön, på 700-talet. De bildade kaliferna i Córdoba hade stora bibliotek och böckerna kom sedermera att bli de första som översattes till ett europeiskt språk, spanska, bland annat av den unge infanten (tronföljaren) Alfonso, senare Alfonso X på 1200-talet.

Den spanska novellen innehåller ofta ämnen som visar på kontrasten mellan idealet och verkligheten, ofta beskrivs personer med enkelt ursprung som visar vardagsklokhet.

En variant på novellformen är den spanska pikaresken (*picaresco*), en roman sammanbygd av kortare episoder, där handlingen hålls samman av huvudpersonen, som är en skälm, odåga eller skurk. Ett exempel är den välkända Don Quijote av Miguel Cervantes, vars hus för övrigt finns att beskåda i Alteas gamla stadskärna.

Saxen

Äktenskapet, sade fader Baltar och gav sig utan minsta tecken till oförsonlighet in i en ganska profan diskussion, äktenskapet liknar en sax.

– En sax, fader? utropade en av de närvarande i förvånad ton. Är det inte en originell jämförelse?

– Mer än originell, den är mycket lyckad, förklarade prästen och tackade nej till ett andra glas Rigakummel. Saxen är, som ni vet, ett verktyg bestående av två likadana eller mycket likartade delar, som är förenade med en axel och en liten bult av samma metall. Även om varje del av saxen är fin och väl härdad men axeln saknas så duger saxen ingenting till. Om den där lilla bulten håller den ihop kan den åstadkomma enastående saker och på ett gudomligt sätt klippa livets tyg.

– Så långt är jag med, sade en annan av dem som satt och hörde på prästen, en sakkunnig, litet illmarig och misstänksam man. Nu fattas bara att ni talar om för oss om ni tror att det är gott om förträffliga saxar.

– Det brukar inte råda något överflöd på det som är bra, i alla händelser är vi så missbelåtna att det alltid tycks oss för litet, svarade den fromme mannen som också var väluppfostrad, en vacker kombination av egenskaper. Fastän det väsentliga i äktenskapet ligger hos axeln är också kvaliteten hos båda parterna av stor betydelse. Gå in i en affär och be om en sax. Man tar fram två dussin till synes likadana, och alla kostar lika mycket. Endast om ni tog med er båda dussin hem och använde dem skulle ni kunna göra ett riktigt

val, för man upptäcker hur saxen är först när man använder den. Sömmerskor är så övertygade om detta, att de inte skulle lämna ifrån sig en sax som gör ett gott arbete ens mot dess vikt i guld. Jag har träffat på saxar av guld! Vad är det för besynnerligt i det? Den naturliga kärleken, luttrad av den gudomliga lagen! Jag ska berätta för er om ett fall som jag upplevde och som gjorde djupt intryck på mig, fastän det bara var ett helt vanligt drama och huvudpersonerna helt vanliga prosaiska människor.

Jag vistades i klostret i S. för att tillfriskna efter en febersjukdom som jag ådrog mig i Tanger, en sjukdom som klänger sig fast vid en som en igel. Jag fick då tillfälle att bland många andra familjer stifta bekantskap med ett äkta par som hade en butik där de sålde tyger, flanell och bomullstygn, i pelargången vid Gamla torget inte långt från katedralen. De anlitade inte mig som biktfader utan prästen i sin församling men tyckte om att fråga mig till råds i all vänskaplighet. Hon hette Consuelo och maken Andrés. Efter som de var förmögna och kom väl överens kunde de varit lyckliga om de inte haft en odåga till son, som varje morgon beredde dem en obehaglig överraskning och var afton kom dem att skämmas. Han var en bråkstake, förfallen och slösaktig. Varken moderns tårar eller faderns förebråelser och inte heller de förmaningar som jag på anmodan av dessa båda flera gånger riktade till honom lyckades få honom att avstå från ett enda av sina dumma tilltag. Då pojken tycktes vara oförbätterlig gav jag det rådet att man skulle skicka honom till ett land där nöden och avsaknaden av någon att lita till skulle tvinga honom att ta vara på sig själv.

Fadern gillade tanken, och till och med modern insåg att det var enda utvägen. Sen den landsförvisade bestämt sig för Manila skickade man honom iväg dit med enträgna rekommendationsbrev till föreståndaren för ett kloster tillhörande vår orden.

Efter sex månader började jag få glädjande underrättelser om hur pojken, som jag rekommenderat, skötte sig. Man berömde hans arbetsamhet och duglighet. Han bättrade sig allt mer och mer. När de gamla fick veta detta visste de inte till

sig i sin glädje. Det var föreståndaren som sände mig dessa goda nyheter, för pojken brukade inte skriva.

Så gick en tid, tills en vacker dag föreståndarens brev i stället för goda nyheter innehöll ett hemskt meddelande: don Andrés son hade blivit knivskuren till döds under ett slagsmål när han kom ut från en tuffäktning. Jag fick i uppdrag att underrätta föräldrarna om saken.

Det var ett olustigt uppdrag, men vi lever i en dyster värld, och då jag ansåg att fadern skulle äga mera styrka i första ögonblicket än modern kallade jag don Andrés till min cell, pratade så gott jag kunde med honom och lät bomben springa. Han hade inte svårt att förstå, snarast anade han. Så snart jag nämnde *sår* fick han det till *död*. Han grät inte, men hans ansiktsuttryck påminde om en brottslings när dörren till cellen öppnas och han står vid foten av trappan upp till galgen. Jag använder mig av denna jämförelse, för jag har hjälpt en hel del olyckliga i denna bittra belägenhet.

Så snart don Andrés kunde andas igen knäppte han sina händer: – Fader, jag måste be er om en stor tjänst. Oss emellan, låt oss se till att inte Consuelo får veta vad som hänt. Min hustru var för några år sedan fyllig och mycket stark till hälsan. Vår sons elakhet har tagit livet av henne. Hon blir snart sextio och lider av en allvarlig sjukdom, ett slags tvinsot. Får hon reda på olyckan går hon hädan med en gång. Om vi lyckas dölja för henne att *gossen* blivit dödad, hon kallade honom så fastän han var över tjugosju år gammal, kan det hända att hon hänger med litet längre. Jag betalar alla kostnader som kan ha åsamkats där ute, begravning, rättslig undersökning . . . Jag förlåter av allt hjärta mördarna, men låt inte Consuelo få veta något.

Handlade jag fel eller rätt när jag samtyckte till förslaget? Jag vet inte, men mitt hjärta bjöd mig att göra den olycklige mannen till viljes. Var fjortonde eller tjugonde dag gick jag till butiken med uppdyktade brev som jag påstod mig ha fått från Manila och i vilka man talade om den bortavarende och berömde hans framsteg i arbetet, hans vänliga sätt och goda karaktär.

Doña Consuelo, vars sjukdom synbarligen förvärrades och

som led av ständig hosta och förfärlig trötthet, hämtade nytt mod när hon läste breven. Hennes glädje tog sig våldsamt barnliga uttryck när hon läste dem, och hon fordrade att don Andrés skulle dela hennes förtjusning. – Ser du, Andrés, vilken tjänst Sankt Antonius gör oss? utropade hon med ögonen glänsande av gråt, vilket jag tydde som uttryck för hennes stora belåtenhet. – Ser du, vilken lycka? Pojken har redan blivit snäll och uppför sig ordentligt. Så snart han tillbringat några år där ute kan han komma tillbaka, och vi skall låta honom förestå vår affär. Fader Baltar, jag ska ge er litet pengar som man kan ge till honom där borta. Vi vet ju hur det är att vara ung, och jag vill inte att något ska fattas min son. Hennes man höll på att kvävas, blev alldeles blå i ansiktet och svarade: – Det är bra, gå och hämta de där styvarna åt fader Baltar, men därför behöver du väl inte bära dig åt som en fjolla!

Det var en sak som väckte ens medlidande: de pengar som modern gav mig för att de skulle komma sonen till nytta, bad mig fadern i all hemlighet att använda till böner för hans själ.

Jag vek inte en tum från min roll, för jag såg att doña Consuelo blev allt sämre. För var dag som gick skulle nyheten blivit ett allt värre dolkstyng. Don Andrés fruktade antingen att jag skulle avslöja något eller också var han angelägen om att inte vika från den sjukas sida, för han var alltid närvarande när jag gick dit för att hålla dem sällskap en stund. Jag fann dem tillsammans liksom fåglar som satt sig på samma gren och trycker sig tätt intill varandra för att inte kölden skall kännas så mycket. Hon låg och hostade men påstod att "det var ingenting". Han var blå i ansiktet, halvt förkvävd och andfådd men ryckte upp sig i sin svaghet för att skämta med hustrun och till och med slänga till henne komplimanger, vilket under andra omständigheter skulle förfallit mig löjligt och komiskt men nu gjorde mig röd.

Bedrägeriet med breven fortsatte, och dessa gjorde sådant intryck på den stackars modern att jag till och med trodde mig märka att hon gjorde tecken åt mig när mannen inte såg på, tecken som uttryckte gillande, enträgen bedjan och tack-

samhet. Jag tolkade dem på detta sätt: – Om än pojken gör någon dumhet, så fortsätt att säga till Andrés att han sköter sig exemplariskt. Detta var bara vad jag antog, för jag uppger att jag aldrig träffade doña Consuelo ensam.

En eftermiddag kallade de på mig vid annan tid än vanligt. Don Andrés kom och talade om för mig att hans hustru höll på att dö eller inte var långt därifrån, att hon fått för sig att hon skulle bikta sig just för mig, och att det var oundgängligen nödvändigt att dikta upp ett brev med nyheten att *gossen* var på väg hem . . . – Låt oss se, om vi på så sätt kan hålla henne vid liv några dagar till, tillade han och darrade till den grad att jag inte kunde vägra att göra honom denna sista tjänst. Knappt hade jag kommit in i doña Consuelos rum förrän hon gav sin man en blick, varpå don Andrés gick ut samtidigt som han vände sig mot mig med ett förmanande och bönfallande uttryck.

Jag gick fram till den sjukas bädd. Hennes läppar rörde sig snabbt som om hon höll på att bedja. Jag satte mig vid hennes huvudgärd och yttrade några vänliga ord till henne, fraser som lägger sig mjukt som balsam och som vi har för vana att säga till människor som ligger för döden, men stor var min överraskning när jag såg att hon vände mot mig ett ansikte som lyste av tacksamhet, grep min hand för att kyssa den och sade:

– Fader Baltar, må Gud löna er lika länge som ni hållit på med att bedra min man! Lova mig att inte ta honom ur villfarelsen sedan jag gått bort!

– Vad är detta? Bedra? frågade jag och trodde att hon låg och yrade i sin skröplighet och feber.

– Om det inte vore för er skull, fortsatte hon utan att höra på mig, skulle Andrés också ligga för döden, för han skulle veta det där om *gossen*. Måtte han aldrig få reda på det!

– Det där om pojken? utropade jag och mindes min överenskommelse med don Andrés. Men pojken mår utmärkt, han kommer hit och kramar om er snart!

– Ja, jag kommer att få omfatta honom, i den andra världen. Hys inga bekymmer för mig, för jag fick veta det genast,

och jag till och med anade det. Ni tror kanske att jag inte hade någon där borta som hade i uppdrag att skriva och tala om för mig allt vad som hände min son? Breven var ställda till en väninna, och därför kunde inte Andrés få reda på om någon olycka drabbade honom. Jag hade skrivit till föreståndaren och bett honom att bara berätta vad som var trevligt och bra för min man, och när ni så kom med era upp-diktade brev att gossen levde och arbetade hjälpte jag er att lura den stackars Andrés, som inte alls är vid god hälsa och inte mår väl av bekymmer. Det har varit svårt för mig att hålla tyst, fader, för under så många års äktenskap har jag inte hemlighållit någonting.

Här avbröt prästen sin berättelse, tittade sig omkring och såg i våra ansikten uttryck av den livligaste sympati.

– Båda två visste alltså om det och dolde det för varandra! Vilket själsligt drama! utropade den som talat först.

– Om den saxen, fader, sade den skeptiske mannen, kan ni med all rätt påstå att den var av rent guld, med infattade briljanter.

– Jag vill påstå att jag sett den öppnad i form av ett kors, svarade prästen meningsfullt.

Till svenska av Henry Mårtensson